

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Οι κοινωνιολόγοι έχουν καταγράψει και μελετήσει περιπτώσεις παιδιών που μεγάλωσαν σε απόλυτη απομόνωση ή σε ημι-άγρια κατάσταση μαζί με ζώα. Τα παιδιά αυτά δεν μπόρεσαν ποτέ να αποκτήσουν μια πραγματικά ανθρώπινη υπόσταση: στάθηκε αδύνατο να μάθουν να μιλάνε μια γλώσσα και να επικοινωνούν άνετα με τους συνανθρώπους τους. Παρέμειναν σε μισο-ζωώδη κατάσταση, δηλαδή κοινωνικώς υπανάπτυκτα. Αυτές οι περιπτώσεις καταδεικνύουν ότι ο άνθρωπος δεν είναι από τη γέννησή του κοινωνικό ον. Αντίθετα, όταν γεννιέται είναι *ένα εν δυνάμει κοινωνικό ον*. Ο άνθρωπος λοιπόν δεν γεννιέται, αλλά γίνεται. Η διαδικασία με την οποία ο άνθρωπος «εξανθρωπίζεται» ονομάζεται κοινωνικοποίηση.

Η **κοινωνικοποίηση** είναι η διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο. Αν τη δούμε από τη μεριά του ατόμου, η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία με την οποία το άτομο αφενός αποκτά την κοινωνική του ταυτότητα και αφετέρου «προσκτάται» την κοινωνική του κληρονομιά. Από τη μεριά της κοινωνίας, η διαδικασία της κοινωνικοποίησης εξασφαλίζει την κοινωνική αναπαραγωγή της κοινωνίας.

Αρκετοί είναι οι κοινωνιολόγοι που έχουν ασχοληθεί με τη διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου. Οι πιο σημαντικές θεωρίες για τον κοινωνικό εαυτό, που θεωρούνται πλέον κλασικές, είναι αυτές που διατύπωσαν οι αμερικανοί κοινωνιολόγοι Charles Horton Cooley και George Herbert Mead. Σύμφωνα με τον Cooley, το κάθε άτομο διαμορφώνει τη συνείδηση του εαυτού του και την ατομική του ταυτότητα μέσα από τις *πρωτογενείς ομάδες*, που είναι κυρίως τρεις: η οικογένεια, η κοινότητα και η ομάδα των συνομηλίκων. Έμφαση στην τελευταία αυτή ομάδα –και ειδικότερα στην ομάδα του παιχνιδιού – δίνει ο Mead (1972), τονίζοντας τον πολύ σημαντικό ρόλο του παιχνιδιού για την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Μέσα από το ατομικό παιχνίδι, το παιδί παίζει (υποδύεται) «τους άλλους» (κάνει π.χ. τον πατέρα ή τον γιατρό). Με τον τρόπο αυτό μαθαίνει το περιεχόμενο των ρόλων που θα κληθεί το ίδιο να εκπληρώσει στο μέλλον, αλλά και τους ρόλους των άλλων με τους οποίους θα έρθει σε επαφή δημιουργώντας κοινωνικές σχέσεις.

Εξάλλου, μέσα από το ομαδικό παιχνίδι, το παιδί θα διαμορφώσει τον ολοκληρωμένο του εαυτό, μαθαίνοντας τους κανόνες του παιχνιδιού. Το ομαδικό παιχνίδι δεν είναι μόνο ένα σύνολο ρόλων, αλλά ένα σύνολο *οργανωμένων* ρόλων. Για να συμμετάσχει στο ομαδικό παιχνίδι, το παιδί πρέπει να καθορίζει τη στάση του παίρνοντας υπόψη του τη στάση καθενός και όλων μαζί των παικτών, που συνθέτουν την ώρα του παιχνιδιού μια ενότητα. Την οργανωμένη κοινότητα ή κοινωνική ομάδα που προσδίδει στο άτομο την ενότητα του εαυτού του ο Mead την ονομάζει «γενικευμένο άλλο» (*the generalized other*). Η στάση του γενικευμένου άλλου είναι η στάση ολόκληρης της κοινότητας.

Η οικογένεια ως πρωτογενής ομάδα ασκεί έντονες επιδράσεις στη διαμόρφωση του εαυτού και ειδικότερα στον προσδιορισμό του φύλου. Τόσο η ανδρική όσο και η γυναικεία ταυτότητα διαπλάθονται μέσα σ' ένα αυστηρά καθορισμένο πλέγμα ενδοοικογενειακών σχέσεων. Έτσι, σε πολλές οικογένειες του αστικού χώρου συναντάμε το παραδοσιακό σχήμα οργάνωσης της οικογενειακής ζωής (πατέρας-κουβαλιτής, μητέρα-νοικοκυρά). Όταν οι ρόλοι είναι αυστηρά καθορισμένοι, οι κοινωνικές προσδοκίες απαιτούν την παρουσία της συζύγου-μητέρας στο σπίτι, ενώ αναγνωρίζουν στον πατέρα τον εξωτερικό χώρο ως πεδίο δράσης. «Ο παραδοσιακός καταμερισμός των ρόλων επιβάλλει έναν αυστηρό καταμερισμό των χώρων, που αντανακλάται στο συμβολικό επίπεδο, το οποίο με τη σειρά του νομιμοποιεί τη διαίωνιση των παραδοσιακών προτύπων» (Ιγγλέση 1997, σ. 83).

Τι εννοούμε όμως με τον όρο «κοινωνική κληρονομιά» ή «κουλτούρα»; Τα βασικά στοιχεία της κουλτούρας που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίον τα μέλη μιας κοινωνίας ζουν και επικοινωνούν είναι *η γλώσσα, οι κοινωνικοί κανόνες και οι κοινωνικές αξίες*.

❖ **ΓΛΩΣΣΑ**. Είναι ένα αφηρημένο σύστημα νοημάτων και συμβόλων. Περιλαμβάνει τον προφορικό λόγο, τον γραπτό λόγο, τα νούμερα, τα σύμβολα, τις χειρονομίες και άλλες εκφράσεις μη-

λεκτικής επικοινωνίας (όπως τις κινήσεις του σώματος και τους μορφασμούς που έχουν κοινωνική σημασία). Η γλώσσα αποτελεί τη βάση κάθε κουλτούρας και αντανακλά τις προτεραιότητες κάθε κουλτούρας. Για παράδειγμα, η αγγλική γλώσσα κάνει εκτεταμένη χρήση λέξεων που σχετίζονται με τον πόλεμο (καθώς γίνεται λόγος π.χ. για την “κατάκτηση” του διαστήματος, τη “μάχη με τον προ-υπολογισμό” ή με τον καρκίνο, τον “πόλεμο κατά των ναρκωτικών”, κτλ.) Στην αμερικανική κοινωνία της εποχής της Άγριας Δύσης, υπήρχαν πολλές και διαφορετικές λέξεις που περιέγραφαν ένα συγκεκριμένο ζώο – το άλογο. Ακόμη κι αν γνωρίζαμε λίγα πράγματα για την ιστορική αυτή περίοδο, θα συμπεραίναμε από τη χρήση των λέξεων αυτών ότι τα άλογα ήταν αρκετά σημαντικά για τη συγκεκριμένη κουλτούρα.

Υπάρχουν κι άλλα παραδείγματα που καταδεικνύουν ότι η γλώσσα είναι *πολιτιστικά προσδιορισμένη*. Οι Άραβες έχουν γύρω στις 6,000 λέξεις που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τις καμήλες – και περιγράφουν τα διαφορετικά τους χρώματα, τις ράτσες τους, τις κατηγορίες τους (καμήλες γαλακτοφόρες, καμήλες για ίππευση, καμήλες για αναπαραγωγή), τα στάδια της εγκυμοσύνης τους (περίπου 50 διαφορετικές λέξεις) και τις δραστηριότητές τους (καμήλες που είναι ταγοί στο καραβάκι, καμήλες που συμμετέχουν σε μια πολεμική εκστρατεία). Οι Εσκιμώοι Inuit κάνουν πολλούς διαφορετικούς διαχωρισμούς ανάμεσα σε διαφορετικά είδη χιονιού και χιονόπτωσης.

❖ **ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ.** Όλες οι κοινωνίες έχουν τρόπους να ενθαρρύνουν και να επιβάλλουν τις συμπεριφορές που θεωρούν θεμιτές, καθώς και τρόπους να αποθαρρύνουν και να τιμωρούν τις συμπεριφορές εκείνες που θεωρούν μη αποδεκτές. Οι κοινωνικοί κανόνες είναι οι καθιερωμένοι κανόνες ή τα παγιωμένα πρότυπα συμπεριφοράς που προβάλλει μια κοινωνία. Παραδείγματα κοινωνικών κανόνων είναι: “Ου φονεύσεις”, “Ου μοιχεύσεις”, “Τίμα τον πατέρα σου και τη μητέρα σου”, “Πλύνε τα χέρια σου πριν το φαγητό”. Για να αποκτήσει ένας κοινωνικός κανόνας τη σημασία του, πρέπει να γίνει ευρύτερα αποδεκτός και κατανοητός. Για παράδειγμα, στους κινηματογράφους τόσο εδώ στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, έχουμε την προσδοκία ότι οι θεατές θα κάνουν ησυχία κατά τη διάρκεια της προβολής μιας ταινίας. Εξαιτίας του κοινωνικού αυτού κανόνα, ο ταξιθέτης μπορεί να πει σ’ έναν θεατή να σταματήσει να μιλάει τόσο δυνατά.

❖ **ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ.** Οι πολιτιστικές αξίες είναι διάχυτες ιδέες, σύμφωνα με τις οποίες κρίνεται μια συμπεριφορά (ατομική ή συλλογική) ως σωστή, επιθυμητή και αποδεκτή από τα περισσότερα μέλη μιας κοινωνίας. Οι αξίες υποδεικνύουν τις προτιμήσεις των ατόμων μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, όπως και τις προτεραιότητές τους, και το τι θεωρούν σημαντικό, ηθικά σωστό ή λανθασμένο. Οι αξίες μπορεί να είναι συγκεκριμένες, όπως η αξία της ιδιοκτησίας ή η αξία του σεβασμού προς τους γονείς, ή μπορεί να είναι πιο γενικές, όπως είναι η υγεία, η αγάπη, η φιλία και η δημοκρατία. Αρκετοί κοινωνιολόγοι έχουν επιχειρήσει να καταρτίσουν μια λίστα των βασικών αξιών. Αυτές οι λίστες συνήθως περιλαμβάνουν αξίες όπως η αγάπη, η ελευθερία, η ατομική πρόοδος, η σημασία της εργασίας, η υγεία, η υλική άνεση, ο πατριωτισμός (η αγάπη για το έθνος), η κοινωνική ισότητα και η ατομικότητα.

Οι αξίες επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ατόμων και λειτουργούν ως κριτήρια αξιολόγησης των πράξεων των άλλων. Συχνά υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές αξίες, στους κανόνες και στις κοινωνικές κυρώσεις μιας συγκεκριμένης κουλτούρας. Για παράδειγμα, εάν μια κουλτούρα θέτει υψηλή αξία στον θεσμό του γάμου, τότε θα έχει κανόνες -και αυστηρές κυρώσεις- που θα απαγορεύουν τη μοιχεία. Εάν μια κοινωνία θεωρεί ότι η ιδιοκτησία είναι η πρωταρχική αξία, τότε κατά πάσα πιθανότητα θα έχει αυστηρούς νόμους ενάντια στην κλοπή και στον βανδαλισμό.

Πηγές:

- Richard T. Schaefer, *Sociology* (New York: McGraw-Hill, 7th ed. 2000), σ. 65, 68-69.
- Χρυσή Ιγγλέση, *Πρόσωπα Γυναικών-Προσωπεία της Συνειδήσης: Συγκρότηση της Γυναικείας Ταυτότητας στην Ελληνική Κοινωνία* (Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας 1997), σ. 82-85.
- Δ.Γ. Τσαούσης, *Η Κοινωνία του Ανθρώπου: Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία* (Αθήνα: Gutenberg 2001), σ. 145-152.